

ELS ARQUITECTES DE LLOTJA

D'aquella Barcelona de finals del segle XVIII — ciutat florent i que es retrobava a si mateixa gràcies a un comerç rejuenit vers l'Amèrica central, a l'inici o a la ràpida transformació de les indústries, a l'augment de la població, degut a un fort corrent immigratori, i a la febre consegüent de la construcció — creiem contemplar-ne un símbol durador en el sumptuós i sever edifici de la nova Llotja. No sols perquè dels erigits durant el set-cents el monument del pla de Palau n'és el major i dels més interessants tècnicament i artística, sinó també pel fet de la participació col·lectiva de la ciutat a la seva edificació.

Amb la col·laboració decidida d'algunes autoritats, i, sobretot, de l'Intendent, l'obra va ésser el fruit de l'entusiasme de la Junta de Comerç, entitat prestigiosa, l'activitat de la qual resumeix en diversos punts la vida de ciutat setcentista. Al costat de la gent adinerada, dels propietaris i dels banquers que la composaven i que donaren l'empenta i els capitals, dels negocianys tots representats pel periatge, Llotja va aprofitar també l'esforç conjunt dels millors artistes de l'època: pintors, decoradors, escultors (Tramulles, Moles, Montanyà, Gurri), i de la menestralia barcelonina: mestres, oficials i aprenents; paletes i fusters, ferrers, dauradors, picapedrers, etc. Tots ells oferiren llur suor, llur tècnica i, de vegades, llur sang, com en l'accident de 1790, que costà la vida a vuit obrers i en ferí d'altres. I àdhuc les coses inanimades completaven l'aportació humana: de les pedreres de Montjuïc — de la de l'«Infern», per exemple — s'arrencava el material per a ajudar a aixecar les columnes i les parets de l'edifici; de les vores del Besòs, del Vallès i d'enllà arribaven els àlbers i els pollanques; per les aigües del Segre baixaven les soques gegantines, fusta de melis del Pirineu; de Tortosa venia el jaspi i de València la seda... Fins i tot la Barcelona vella volia ésser-hi també: les noves sales emmarca-

ven com una relíquia les restes (més importants del que hom pensa) del gloriós Consolat de Mar, i en les obres modernes s'empraven materials antics.

Però no tota la contribució era catalana. La reconstrucció de la Llotja no es va emprendre fins que J. F. Castañes, l'Intendent general, agafà l'afer en mans, i l'engegà i l'animà. D'altra banda, en aquell temps, com ara, Barcelona esdevenia més i més centre d'atracció i s'omplia de forasters, que procedien de tots vents. Aquests no arribaven, com ho fan des de cosa d'un segle, de diferents bandes de la Península: el corrent immigratori principal provenia aleshores de més enllà del Pirineu, fins i tot d'Itàlia. En les llistes de treballadors de l'obra hom troba alguns estrangers, tals com soldats valons i suïssos; els francesos i els italians, però, són en major nombre, com per a testimoniar la força de les colònies de compatriotes existents llavors a la ciutat.

I així com el millor marbre provenia de Carrara, també la flor dels artistes era originària d'Itàlia: escultors i pintors, guixaires, etc. Entre els artesans, dos al menys són francesos: «Monsieur Marc Antoni Riville», ebenista, i «Jean Bourlie», que fabrica finestres. L'aportació de tots dos països, però, no queda circumscrita als treballs manuals: eren forasters també els primers que ajudaren a resoldre els problemes arquitectònics plantejats per la nova edificació i per l'adaptació a l'antiga fàbrica.

Aquí toquem un dels punts més obscurs de la qüestió: la part de cadascun del tècnics que van planejar i van dirigir les obres de la Llotja.

En els primers autors que han tractat del problema (i en nombrosos altres que s'han limitat a copiar-los), la cosa no sembla presentar dubte de cap mena: la reconstrucció de la Llotja és atribuïda, sense dubtes, a l'arquitecte barceloní Joan Soler i Faneca. O si anomenen de passada l'existència d'un arquitecte estranger, no deixen d'insistir, amb un cert xovinisme, que els plans del foraster no aconseguiren satisfer els desigs de la Junta, i que aquesta, en un «arranque de patriotismo» (com llança Pi i Arimon), confià els treballs a Joan Soler, el qual va ordenar de començar l'obra de bell nou. Tals afirmacions es fonamentaven en un sol testimoni: un escrit del fill de Joan Soler. Eren contradites per totes les altres proves documentals.

Ruiz i Pablo fou el primer que, en la seva història de la Junta de

Comerç,¹ va tornar les coses a lloc i resumí bastant bé els fets coneguts, gràcies a la documentació que ens resta d'aquell organisme. En realitat, no sabem encara qui ha estat l'arquitecte de la Llotja; o millor dit, tenim bastants d'indicis per a creure que l'edifici no va ésser alçat sota la direcció d'una sola voluntat, sinó que les obres variaren de ritme, tot passant de les idees de l'un a les correccions de l'altre i a les imprecisions d'un tercer.

Per tal de contribuir a retrobar la veritat dels fets, l'exposició dels quals manca de claredat en tots els autors, àdhuc en els més imparcials, em permeto d'ordenar cronològicament les dades, moltes d'elles inèdites, que es refereixen a la direcció de les obres, segons poden deduir-se dels llibres de comptes i de certs lligalls de la Junta.

Maig-juny de 1764. — Francisc de Clota, vocal de la Junta, encarregat de les obres, i que ja havia dirigit uns treballs de reparació de l'antic edifici pocs anys abans (també comissionat més tard per a ocupar-se dels projectes del canal de l'Urgell), nomena dos arquitectes (mestres de cases): Joan Soler i Faneca i Esteve Bosch, juntament amb dos «arquitectes fusters», Gatx i Casanovas, per a «ajudarlo» a dreçar els plans de restauració de la Llotja. (Aquest treball no arriba en tot a 33 jornals.)

Principis de 1771. — La Llotja és lliurada oficialment a la Junta de Comerç, i el setembre el rei ordena que es comencin les obres. Els plans li han estat presentats i han merescut la seva aprovació.

Gener-febrer de 1772. — Com que els plans proposats per Soler (o Clota?) no ofereixen les garanties suficients, Castaños acut a tècnics estrangers per a corregir-los o refer-los. Un d'ells és Aureli Verda, italià que resideix a Madrid. No podent acudir personalment, aquest envia a Barcelona un jove «arquitecte» (francès o italià): Bartolomé Tami.

— Des de principis de febrer a finals d'octubre, durant 266 dies, B. Tami és pagat per la Junta (a 15 rals de billó diaris) per a aixecar nous plans.

Març-abril de 1772. — També Verda ha vingut a Barcelona. Marxa el 15 de juny cap a Itàlia, d'on retornarà acompanyat dels seus dos germans.

Juliol de 1772. — Un altre arquitecte, francès, Pierre Branly, passa per Barcelona procedent de Dunquerque, i és contractat per al mateix treball que Tami, al qual no tarda a substituir.

Finals d'agost de 1772. — Branly comença a treballar a les obres de la Llotja (a 15 rals diaris), i no cessarà fins més de tres anys després.

— Parallelament, en els comptes de les obres, Soler i Faneca figura el mateix com a «arquitecto», que com a «maestro albañil» al costat d'Esteve Bosch («albañil»). Els dos participen en aquesta primera etapa del treball, a partir d'agost de 1772, com a contractistes o empresaris.

1. ANGEL RUIZ Y PABLO, *Historia de la Real Junta Particular de Comercio de Barcelona (1758-1847)*. Barcelona 1919.

4 maig de 1773. — Branly és nomenat «interventor» de les obres, sempre amb el mateix sou, i conservarà aquest títol (o el de «director», que figura emprat en algun document com a sinònim del primer) fins a la tardor de 1775.

— El 6 de maig, l'Intendent i la Junta aproven els plans presentats per Branly, que aprofiten els pisos i murs existents.

Gener de 1774. — Per injunció de l'Intendent, la Junta prefereix uns nous plans (o unes modificacions) de Soler per a la continuació de l'obra. Però Branly es veu confirmat en el càrrec d'interventor.

Octubre de 1774. — Un altre arquitecte italià (Angel Marquès) vol entrar en competència: ofereix els seus serveis i uns plans que són rebutjats.

27 desembre de 1774. — Soler i Faneca rep una gratificació — única — de la Junta «con motivo de cuydar de la dirección de las obras de la Lonja, y demás según lo dispuesto por el señor Intendente...» — Branly segueix com a interventor.

Setembre de 1775. — La Junta decideix ocupar-se pel seu compte de l'administració de les obres. Soler i Bosch cessen com a contractistes. Branly deixa igualment el càrrec d'interventor, i és enviat a traçar plans sobre el Llobregat.

Març de 1777. — Soler continua figurant en algun document com a «director». S'inicia una interminable discussió entre la Junta i ell a propòsit del sou que pretén cobrar. Mentrestant ha «abandonat» les obres.

Juny de 1777. — S'arriba a un mig-compromís. Soler comença a cobrar com a director només aleshores: 1.ª de juliol (600 pesos anuals).

— Pierre Branly encara és viu. (Una firma d'ell figura a A.C.A. — processos moderns, 1777, n.º 8). El seu germà Josep ha mort a Barcelona poc abans.

Gener de 1778. — La Junta paga a Branly (o als seus hereus?) l'endarrerit de la seva remuneració com a interventor en 1775.

Juliol o agost de 1779. — Soler cessa provisionalment de percebre el sou de director amb motiu de la guerra contra Anglaterra.

Març de 1780. — Joan Tintorer («maestro de obras» o «sobrestante de albañilería»), que treballava a Llotja des del 1770, figura ara en el llibre de comptes amb el títol d'«arquitecte», i sembla que dirigí efectivament les obres durant alguns anys. Singularment de 1783 a 1787.

Abril de 1786. — La Junta demana a Soler el seu parer sobre diferents projectes existents per al regadiu de l'Urgell.

23 maig de 1786. — Per Reial Ordre, Soler és designat per a examinar sobre el terreny les possibilitats de construcció del canal de l'Urgell.

19 octubre de 1786 a juliol de 1787. — Soler i Faneca marxa a l'Urgell. Segueix, però, el seu litigi amb la Junta.

Febrer de 1788. — La Junta retreu a Soler les seves absències immotivades i li exigeix un mínim de dues hores de presència cada dia. Soler refusa.

Maig de 1788. — Soler proposa a la Junta d'acceptar Joan Fàbregas com a arquitecte substituït durant les seves absències.

A partir de 1787 fins al 1794. — Soler i Faneca continua figurant i cobrant com a director de les obres, que es reprenen activament, però no sembla intervenir-hi directament. El «maestro de obras» [en altres papers, «comisionado» i fins «director»] segueix essent Joan Tintorer (sou: 300 pesos anuals); mentre que el treball de Soler consisteix a contestar per escrit, tant si és a Barcelona com si es troba fora, les consultes tècniques poc freqüents que la Junta li transmet per l'intermediari de l'Intendent.

Juny de 1788 a desembre de 1789. — Una altra estada de Soler a l'Urgell, exceptuant-ne uns viatges llargs a Barcelona o a Caldetes, a l'estiu i l'hivern de 1789.

Gener de 1790 a gener de 1794. — L'estat de salut de Soler és cada vegada més precari. Es veu obligat a abandonar progressivament tota activitat, salvat algun informe.

27 gener de 1794. — Mort de Soler i Faneca. La Junta accepta de moment Joan Fàbregas (que ja actuava de director auxiliar) i Tomàs Soler, fill de Soler i Faneca (malgrat la seva juvenesa) com a encarregats de la direcció de les obres. I el 5 de març de 1795 els és concedida una remuneració de 300 pesos anuals a cadascú.

16 juny de 1795. — Joan Fàbregas mor, i Tomàs Soler s'encarrega ell sol de la direcció amb el mateix sou fixat. No comença a cobrar, però, fins el 12 de maig de 1796.

— Durant dos anys, Tomàs dirigeix l'última part de les obres (voltes del pòrtic de Palau, paviments, etc.).

1798. — Es pot considerar que la nova Llotja està acabada.

31 juliol de 1800. — La Junta redueix el sou de Tomàs Soler a 150 pesos anuals.

Gener de 1803. — A causa de les obres extraordinàries d'embelliment de la Llotja i de l'erecció del monument en ocasió de la vinguda dels reis a Barcelona, Tomàs Soler, «arquitecto de la Junta», veu augmentar el seu sou a 600 pesos l'any.

— Joan Tintorer figura com a «arquitecte» igualment en els llibres de comptabilitat.

1 gener de 1807. — El sou de Tomàs és reduït de nou a 200 pesos.

Agost de 1808. — Tomàs Soler parteix de Barcelona.

Agost de 1813. — Reparacions a l'edifici de la «Borsa», dirigides per l'arquitecte oficial francès del «Departament de Montserrat», Josep Lucini.

1815. — Acabada l'ocupació napoleònica, s'efectuen altres obres de reparació del gran saló, sota la direcció de Tomàs Soler.

Nó aspiro a haver estat ni complet ni potser tan exacte com hauria desitjat. Cap dels qui han tractat el tema no han pogut evitar (ni el treball recent de Carles Cid) errors de detall. El mateix deu haver-me succeït. De totes formes, el problema resta dempeus. Tinc entès que almenys dos investigadors de vàlua s'interessen encara en la qüestió,

i això ens augura que potser la solució no és tan llunyana com sembla. Estic convençut que un arquitecte — coneixedor doncs a fons de tals temes —, en vista dels llibres de comptabilitat i altra documentació especialitzada de les obres — el material existent a la Biblioteca de Catalunya, encara que incomplet, és abundant i a mig explorar —, mitjançant una labor una mica pacient d'investigació i de col·lecció, pot arribar a treure l'entrellat de la reconstrucció de la Llotja.

Per la meua banda, poso a disposició dels més aptes que jo les constatacions i les suggestions que segueixen, amb l'esperança que seran profitables :

1. Molta part de les històries de la Llotja i dels seus arquitectes han estat compostes sobre memorials redactats pels Soler, sobretot el resum manuscrit del fill, inèdit (lilig. 17, núm. 18). Ambdós són parcials i no reculen davant afirmacions completament errònies. Caldria no acceptar cap de les dades proposades per ells, mentre no puguin basar-se en altres documents més segurs. La majoria dels historiadors no prenen aquesta precaució elemental.

2. Malgrat la creació a Madrid de l'Acadèmia de Nobles Arts en 1757, el títol d'arquitecte, a finals del segle XVIII, encara fruïa de la llibertat d'atribució que tenia a l'Edat Mitjana. No és d'estranyar, doncs, la vaguetat i la confusió del vocabulari (sinonímia d'«arquitecte» amb «mestre de cases», «interventor», «director», etc.), que no és una de les menors dificultats a vèncer. En cap cas no ens hem de deixar influir pels títols, sinó buscar efectivament quin fou el treball corresponent efectuat per qui els usdefruitava.

3. Encara que ostentant el títol de «director», i malgrat el que han cregut els historiadors, Soler i Faneca no continuà pas al cap de les obres des de la seva nominació fins a la seva mort. Al contrari — ell mateix i el seu fill ho reconeixen, i els llibres de comptabilitat en són un testimoni —, durant molts d'anys la direcció no va ésser efectiva, sinó teòrica. Un estudi més detallat dels papers de les obres podrà delimitar bastant exactament els períodes de no activitat. De moment, penso poder assenyalar que Soler i Faneca va treballar efectivament a la direcció, sense interferències i amb el consentiment sincer o obligat de la Junta, únicament durant els anys 1774 i 1775. D'activitat dubtosa són les èpoques 1777-1779, 1790-1792. I períodes de no activitat o d'absència els anys 1775-1777, 1783-1786, i les anades a l'Urgell en 1786-1789.

4. La delimitació d'aquestes èpoques té més importància del que sembla, per la forma en què es duïen les obres. Una lectura superficial de la documentació basta per a demostrar que cap dels projectes aprovats no va ésser seguit fins al final. Al revés, a cada moment consten modificacions de plans anteriors, decisions contradictòries, etc., en les quals havia de prendre una part preponderant el director en exercici.

5. No tot, però, depenia del director, de l'arquitecte. Existien, per sobre d'ell, altres personatges que li dictaven llur voluntat. És així com un dels fils conductors del veritable laberint que presenta l'estudi de l'evolució de les obres de la Llotja és la intervenció de l'Intendent general Castaños, en els anys 1770-1775. L'Intendent, President nat de la Junta, va ésser (segons notà molt justament Ruiz i Pablo, l'únic que ha estimat com valia la dita acció) «l'ànima de l'obra». Arquitectes i Junta no fan sinó obeir estrictament, i de vegades servilment, les ordres dictades per la Intendència, fins al punt que la Junta, en 1774, es veu forçada a reconèixer en el llibre d'actes (amb sorna o de mala gana?) que les obres de la Llotja són cosa personal de l'Intendent, i remet Soler a consultar amb «Su Señoría», que és «el que está más enterado de los trabajos hechos». La intromissió de Castaños és tan directa, que àdhuc ens causa malestar. Durant quatre anys, l'autèntic director, el dictador, de les obres és eli. I ningú no ha remarcat fins ara com la ruptura del contracte amb J. Soler i E. Bosch, i la decisió de la Junta d'encarregar-se directament de les obres, quan llença per la borda arquitectes, interventor i director, quasi coincideixen amb el descobriment d'un afer de malversació, on Castaños jugà un paper principal, i que provocarà, mesos més tard, la seva destitució.

6. Caldria, doncs, calibrar fins a quin punt hom no podria considerar Soler i Faneca o els altres com a homes imposats per Castaños, contra la voluntat de la Junta. I la importància de la marxa de l'Intendent per a explicar els esdeveniments posteriors. Dintre del mateix ordre d'idees, cal no oblidar que Soler i Faneca potser s'havia guanyat l'hostilitat (ja en 1769) d'un dels membres més influents de la Junta, el que més activament intervé en les obres: Francisc de Clota. L'enemistat podia ésser deguda al caràcter de Soler i Faneca. El seu esperit de lucre (si creiem el que d'ell diu Clota) no s'aturava davant l'estafa o, almenys, l'engany. Afany de guany, ambició desmesurada, que no costa gaire de descobrir en l'excentricitat vanitosa de certes

signatures seves. El més probable és que Soler no va fruir de la confiança de la Junta sinó un temps reduït.

7. Manca afegir un nom més en aquesta peça ja bastant confosa. Cal apreciar també en el seu just valor el Capellà i, ensems, home de confiança i secretari de l'Intendent general Castaños, el sacerdot francès Jean Faduilhe, i admetre que potser ens trobem en presència d'una mena d'eminència grisa. Ja se sap que Branly acusava el Capellà de Castaños (que no val a confondre amb el negociant Guillem M.^a Faduilhe, com tal volta fa Ruiz i Pablo) d'haver-lo eliminat amb males arts de la direcció de les obres, per a obrir pas a J. Soler.

8. Quant a Tomàs Soler, és massa jove per a intervenir encara en els moments espinosos. No passa d'ésser una figura esborrada; potser més culte i més simpàtic que Joan. Només pot interessar-nos pel fet dels seus esforços per a demostrar que la Llotja era obra del seu pare, falsejadors de tota la història posterior.

9. Una altra figura que resta desdibuixada en la història, però que posseeix, sens dubte, una importància ben diferent, és la de Joan Tintorer. Contra aquest, Tomàs usa expressions que proven que Tintorer romangué al cap de les obres durant molts anys, i que la seva intervenció feia ombra a la glòria naixent dels Soler. Es tracta del director real de les obres durant la llarga època en què Soler i Faneca regentava aquestes tan sols teòricament? El que no admet dubtes és la permanència de Tintorer sense interrupcions, demostració palesa que mereixia la confiança de la Junta, la qual, en els darrers anys, li conferia també el qualificatiu d'«arquitecte», com als altres (Tami, Branly, J. Soler, Fàbregas i T. Soler...).

10. ... i segurament com a Verda, la intervenció del qual ha passat desapercebuda de la totalitat dels historiadors. No dubto que, poc a poc, anirem veient més clar en la difícil qüestió dels projectes i la direcció de les obres de la nova Llotja. Mentrestant, una conclusió ja sembla adquirida en contra de l'atribució tradicional a Joan Soler: pluralitat en el planejament (Soler, Tami, Branly, i potser Clota i Faduilhe?); pluralitat en la conducció (Branly, Solers, Tintorer, Fàbregas, etc.). Solució complexa que afirma encara la interpretació de la Llotja com a símbol col·lectiu d'una època. La Llotja no ha sorgit per obra d'un sol home; és el resultat de moltes voluntats i de moltes tècniques — com les catedrals gòtiques, com aquells darrers estats de les grans epopeies, com les més encisadores cançons populars. Era la

Barcelona setcentista que s'aixecava mentre es bastien les parets de la Llotja. La nova ciutat, la de la Junta, la del lliure comerç, la de les indústries naixents, la de les fàbriques, s'alçava; mentre desapareixia l'antiga, mentre agonitzaven els vells gremis, mentre les parets antigues del Consolat de Mar anaven esmicolant-se. S'enderrocaven successivament les façanes de la Llotja pretèrita. Les mencions de carretades de «desechos» travessen malenconiosament els registres de comptabilitat de la Junta... Algunes d'aquelles pedres, però, han servit per a crear nous edificis barcelonins. Com si la ciutat, avara d'aquelles pedres glorioses, no es decidís a malversar-les... Com si, en la renovació, la ciutat moderna no es decidís a anul·lar mai del tot la traça del passat.²

ENRIC MOREU-REY

Societat Catalana d'Estudis Històrics, Barcelona.

2. Una bibliografia suficientment completa pot consultar-se en el treball citat de CARLES CID, *Problemas acerca de la construcción de la Casa Lonja...*, en «Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona», V, gener-juny 1947.

Per a la redacció d'aquest article he utilitzat més particularment, dintre dels papers de la Junta de Comerç (Biblioteca de Catalunya), els volums relligats: Llibres d'actes («Acuerdos»), núms. 3, 4, 5 i 6; Llibres de comptabilitat de les obres de Llotja, núms. 272 i 273. Entre els Lligalls, principalment els referents a les obres: Números 11, 17, 19, 43, 143, 144, 148, etc.

Sobre Branly i la seva família, vegeu A.C.A. (Arxiu de la Corona d'Aragó), *loc. cit.*, així com Arxiu Episcopal (Reg. Matrim. 1800, núm. 103), on es trobaran detalls del matrimoni (i de la mort) de la filla de l'arquitecte francès, Caterina, amb el cònsol de Suècia. Abans del sagrament, es procedí a la unió civil per mans del cònsol de França, i molt possiblement aquest lligam constituí el primer matrimoni civil celebrat a Barcelona.

NOTA ADICIONAL. — Ja compost aquest article, ha aparegut l'obra en dos volums de JAUME CARRERA I PUJAL, *La Barcelona del segle XVIII* (Barcelona 1951), un capítol de la qual és consagrat quasi enterament al tema de la construcció de la Llotja.